

УДК 37.032:17.022.1-057.874

В.А.Киричок, м. Київ*

ВИВЧЕННЯ СТАНУ ВИХОВАНOSTІ КУЛЬТУРИ ГІДНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкрито сутність категорії „культура гідності особистості“. Подаються результати констатувального етапу дослідження. Визначено рівні вихованості культури гідності молодших школярів (людської, особистісної, національної) у позаурочній діяльності.

Ключові слова: культура гідності, критерії, показники та рівні її вихованості (людської, особистісної, національної), молодші школярі, методи дослідження.

Проблема виховання культури гідності особистості особливо значення набуває в епоху глобалізації. Процес особистісного зростання людини неможливий без її зверненості до морально-духовних цінностей. Гідність особистості є визначальною серед таких цінностей. Саме цим можна пояснити зростаючий інтерес до проблеми виховання культури гідності у школі.

Метою статті є дослідження вихованості культури гідності молодших школярів у позаурочній діяльності.

Наукову цінність для нашого дослідження представляють роботи сучасних психологів, присвячених дослідженню самосвідомості (В.Столін, І.Чеснокова), самоповаги, самооцінки і Я-концепції (О.Кононко, В.Куніцина, Т.Шибутані), саморегуляції моральної поведінки особистості (В.Братусь, С.Рубінштейн, В.Чудновський та ін.), культурологічних та аксіпсихологічних аспектів проблеми честі і гідності особистості (В.Рибалка). На жаль, в сучасних розробках теоретичних питань проблеми особистості не завжди враховується сфера ставлення до себе, незважаючи на виключне значення емоційно-ціннісного ставлення до себе у психічному житті людини.

У своєму дослідженні ми спирались також на теоретичні розробки культури гідності особистості, здійснені І.Д.Бехом [1, с. 17-30], який під гідністю розуміє „усвідомлення і переживання особистістю самої себе у сукупності морально-духовних характеристик, що викликають повагу оточення“, а сама „гідність має виступати надцінністю як морально-духовне утворення вищого порядку... гідність як надцінність причетна до формування кожної

конкретної цінності, ... гідність можна трактувати як показник вищої моральної самосвідомості, до якої мусить піднятися особистість". Концепція культури гідності постулює свідомість і самосвідомість як психологічне джерело цього почуття, а його носія як раціонального діяча. Саме тому психологічна готовність до раціонального вчинку виступає основним критерієм сформованості суб'єкта культури гідності.

Ми також поділяємо висновок, зроблений І.Д.Бехом стосовно визначення ключового для нашого дослідження поняття „людина культури гідності”, яка є „самодостатньою особистістю, яка покладається лише на себе, свій внутрішній покликання, а не на інших, не на те, що вони думають про неї, чого від неї очікують, чим захоплюються в ній, чи що в ній зневажають, за що винагороджують чи карають”.

Для нашого дослідження цінними є дисертаційні роботи Ю. Зайцевої, І.Кузнєцова, О.Чуб, О.Шишмакової, присвячені розкриттю різних аспектів феномену почуття гідності особистості різних вікових категорій школярів.

Заслуговує на увагу педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського, який одним з перших спробував дослідити морально-духовний світ дитини. Демонструючи вихованцеві велич і красу моральної поведінки та ницість аморальних вчинків, педагог залишав їм право на вибір. Об'єктом його впливів була тонка сфера емоцій, почуттів, переживань та думок учнів [4, с. 296-297].

Оскільки саме визнання людини найвищою цінністю, а її прав пріоритетними, характеризує найвищий рівень сучасної цивілізації, можна зробити висновок, що культура гідності особистості – це ціннісне ставлення до себе та до інших (за К.Чорною).

У своєму дослідженні ми виходили з того, що культура гідності особистості є ціннісним ставленням до себе та до інших людей, способом досягнення різних видів гідності: „Я – Я” – людська гідність(правовий аспект) – Я – дитина, людина, європеєць, представник людства; „Я – Ти” – особистісна, власна гідність – Я – учень, Я – гуманіст, нащадок і продовжувач славного роду; „Я – суспільство” – національна гідність, Я – українець, творець себе і держави, нації.

Однак проблему виховання гідності не можна вважати достатньо вивченою, оскільки такий її аспект, як виховання культури гідності молодших школярів у позаурочній діяльності, спеціально не досліджувався.

Як засвідчують результати аналізу практики виховної роботи з виховання культури гідності, цьому аспекту не надається належна

увага в загальноосвітніх школах, оскільки відсутня системність у вихованні даного феномену у молодших школярів, часто переважають вербальні форми і методи виховання. Отже, виникають суперечності між об'єктивними потребами сучасного суспільства у вихованні людини культури гідності та відсутністю розроблених теоретико-методичних засад процесу виховання культури гідності молодших школярів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності; між існуючим потенціалом загальноосвітніх шкіл щодо можливостей реалізації виховання культури гідності учнів 1–4-х класів і його низькою ефективністю в практиці зазначених установ.

Основними завданнями констатувального етапу дослідження є: розкриття сутності, структури, видів гідності, визначення критеріїв, показників та рівнів вихованості культури гідності молодших школярів; розробка та апробація діагностичних методик для даного етапу експерименту. Завдання нашого дослідження передбачало вивчення дітей молодшого шкільного віку з метою діагностики рівнів вихованості у них культури гідності, що зумовило необхідність виявлення наявності (відсутності) певних уявлень та знань, а також співвіднесення їх з реальною поведінкою і мотивацією вчинків. Враховувались також вікові особливості учнів 1-4-их класів: відсутність системи знань, незначний життєвий та моральний досвід, підвищена емоційність, вразливість і одночасно пластичність до морально-етичних впливів, імпульсивність та безпосередність поведінки дитини, бажання постійно вступати в контакт з іншими людьми. У цьому віці у дитини відбувається ускладнення емоційно-мотиваційної сфери, яка істотно впливає на її поведінку. У дитини виникають такі вікові новоутворення: довільність психічних процесів і функцій (за Л.Виготським); відносно стійкі форми поведінки й діяльності – основа формування її характеру; здібність цінувати особистість іншої людини (І.Бех). Авторитетом для дитини стають з 3-го класу однолітки, їхні думки, оцінки, судження. У дитини формується ядро особистості. За роки навчання в початкових класах основними потребами мають стати: потреба у спілкуванні з людьми, в емоційному контакті, визнанні, оцінці своїх дій та вчинків, виявленні власних позицій у ставленні до інших, світу; потреба у дружбі, товариськійності; у повазі особистості, у самоповазі тощо. Такий підхід дозволив визначити, перш за все, ціннісне ставлення дитини до себе, до інших, до держави, нації.

Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури дав нам змогу визначити компоненти, критерії, показники вихованості культури гідності молодших школярів. Було виокремлено такі компоненти: 1- людська гідність; 2 – особистісна гідність (власна); 3 – національна гідність. Нами були визначені до кожного з компонентів критерії та їхні показники: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-поведінковий. На основі критеріїв були визначені три рівні вихованості культури гідності; високий, середній, низький. З урахуванням трикомпонентної структури нами виявлено рівневі характеристики вихованості культури гідності учнів 1-4-х класів.

У роботі був використаний цілий комплекс взаємопов'язаних форм, методів і засобів виховання: анкетування, методика незакінчених речень, ігрові методики, тестові завдання для учнів, практичні вправи для дітей, метод ситуацій, виховні години, читання та аналіз художніх творів тощо.

У дослідженні брали участь 30 вчителів і 420 учнів 1-4-их класів загальноосвітніх шкіл Черкаської області та м. Києва. На етапі констатації з метою виявлення рівня сформованості культури гідності вчителів початкових класів нами було проведене анкетування. В ньому брало участь 120 вчителів та вихователів гпд.

Досить повними та ґрунтовними були відповіді педагогів стосовно змісту таких понять як „гідність“, „честь“, „культура гідності“. Значно краще ґрунтовніше вчителі пояснювали зміст категорії „гідність“ як „морального ставлення до себе, інших“, „показник моральної цінності людини“. На жаль, до 35,0 % вчителів плутають цю категорію з іншою „честь“. Проте, до 74,6 % педагогів вірно визначили поняття „честь“ як „усвідомлення свого суспільного значення, визнання його з боку суспільства“, пов'язуючи цю категорію, цілком виправдано, з поняттям „репутація“. До 70 % вчителів вірно визначили відмінності між категоріями „вірність“ і „честь“. На думку переважної частини опитуваних (до 80, 0 %) поняття „культура гідності особистості“ включає в себе: „ставлення до людини як до цінності“, „дотримання принципу незамінності кожної людини“, „установка на її розвиток“, „повага до інших (на основі співчуття, милосердя)“, „дотримання людиною моральних принципів“, „совість, обов'язок, самоповагу, повагу до інших“ тощо.

Цікавими виявились відповіді педагогів стосовно необхідності врахування вікових особливостей вихованців початкової школи. До них були віднесені: нестійка увага, тип мислення (конкретно –

образне, невміння узагальнювати, відсутність в багатьох здатності до абстрагування); імпульсивність, емоційність, невміння здійснювати продумані вчинки; недостатньо усвідомлене поняття „совість”, найчастіше педагоги (до 80 %) вказували на залежність дитини від родинного виховання.

Неоднозначними були відповіді вчителів щодо використання певних методів у вихованні культури гідності учнів 1-2-их та 3-4-их класів. Більш повними були відповіді вчителів з великим стажем роботи (більше 10 років), які назвали у роботі з учнями 1-2-их класів такі форми і методи роботи: рольові ігри, обговорення поведінки казкових героїв, героїв мультфільмів, приклад моральності дорослого, екскурсії, виховні години, зустрічі, інсценування, якомога більше використання наочності у роботі з дітьми, мотивуючи це тим, що враховуючи їхні вікові особливості, дітям важко оцінити себе, вони приходять з певним рівнем вихованості, часто завищеною самооцінкою (інколи й заниженою). На жаль, до 30 % вчителів не змогли розвести ці два мікроперіоди у житті вихованців. Для роботи з учнями 3-4-их класів вчителями вірно називались такі форми і методи роботи, як: бесіди, індивідуальні бесіди, переконання, перегляд вистав, фільмів, конкурси, свята, диспути, роз'яснення, ігри-драматизації. Вказували педагоги й на зміну авторитетів для дітей 3-4-их класів: це вже не лише вчителі або батьки – значущі дорослі, а найчастіше – однолітки, їхня оцінка дій школяра. Поодинокими виявились вибори вчителями таких сучасних форм і методів виховання як метод проєктів, КТС, метод ситуацій, міні-дискусій, етичних тренінгів, добродійних акцій, комунікативних ігор тощо. На жаль, у початковій школі не до кінця використовується виховний потенціал саме цих сучасних форм і методів виховання учнів.

Серед характерних (болючих) проблем у даному напрямку виховання більшість педагогів (до 80,0 %) називають знецінення духовних цінностей, відсутність моральних орієнтирів в суспільстві, спотворення суспільної моралі, зростаючий рівень озлоблення, агресії, байдужості, жорстокості, заздрості, егоїзму й неповаги до людини, нерідко відсутність родинного виховання, непорозуміння з батьками, необізнаність батьків у можливості розв'язання морально-етичних проблем виховання власних дітей. Як показало проведене анкетування, усі педагоги вказують на брак необхідної методичної літератури з проблем виховання, цікавих сучасних

методичних розробок з проблеми, особливо відеоматеріалів (ігор, диспутів тощо).

Емпіричне дослідження понять „гідність“, „культура гідності“, „повага“ як моральної цінності ми розпочали із з'ясування ступеня їх розуміння молодшими школярами. З цією метою ми використали метод анкетування – анкета про повагу (за О.Є.Смирноюю), анкета „Кого ми поважаємо“, вправа „З чого складається гідність людини“; метод незакінчених речень. Для учнів 1-2-их класів ми проводили інтерв'ювання.

Відповідаючи на запитання першої анкети, діти вірно визначили ключову роль поваги в житті людини, змогли назвати своїх однокласників, які варті поваги, відзначити у них наявність таких достоїнств, як вміння допомагати іншим (до 52,0%), товаришувати (до 25,0%), доброзичливість, врівноваженість (до 20,0%), щедрість (до 80,0%), особливо це стосується учнів 1-2-их класів. Учні 2-4-их класів охоче називають власні достоїнства: доброзичливість, чесність, вміння товаришувати, врівноваженість, сміливість тощо. Поодинокими були вибори таких якостей, як охайність, чемність, щирість, розумність, товариськість (ніколи не ображаю інших) тощо.

Заповнюючи анкету „Кого ми поважаємо“, школярі розширили спектр якостей людини, гідних поваги, а саме: доброта (до 85,0%), оволодіння культурою, знання правил поведінки (до 50,0%), піклування про інших, взаємодопомога, чуйність та співчуття (до 20-30%). З метою виявлення мотивації вчинків дітей, ми запропонували наступне запитання „Чому я хочу, щоб ті або інші люди поважали мене?“ Цікавими виявились дитячі відповіді „мені це потрібно і приємно“, „це дуже добре, коли тебе поважають“, „щоб не бути самотньою людиною“. Ці відповіді засвідчили, що учні, коли їх поважають інші люди, відчувають такі позитивні емоції як задоволення, радість, приємність. Коли їх не поважають, навпаки – неприємність, злість, незадоволення, сум, самотність.

Найважчим виявилось останнє запитання анкети „Кого важче поважати: знайомих або незнайомих? Чому?“ Розділились відповіді в учнів 3-4-их класів: до 70,0% визначили знайомих людей мотивуючи труднощі тим, що ми їх дуже добре знаємо, майже все про них, часто з ними спілкуємось, маючи на увазі, мабуть певну упередженість, не завжди об'єктивність в оцінці їхніх дій та вчинків, бо самі діти стають більш критичнішими не лише до інших, але й до самих себе, більше зважають на думку однолітків; і

до 30,0% - незнайомих, пояснюючи це незнанням інших людей, що вони представляють з себе, як особистість, боячись помилитись в їхній оцінці.

Цікаві дані були отримані в ході використання методики незакінчених речень, особливо це стосується учнів 4-их класів. Для молодших школярів „поважати себе означає...”: „бути старанними і працелюбними”, „добре вчитись”, „бути охайними”, „любити себе”, „бути командиром”, „бути допитливим”, „берегти своє здоров'я”, „не принижувати себе”. Позитивним є той факт, що вже випускники початкової школи починають визнавати себе як особистість і прагнуть її поцінування іншими людьми, зокрема однокласниками й вчителями.

На думку вихованців початкової школи, „поважати інших означає...”: „не ображати їх”, „дружити з іншими”, „не битися”, „не лаятись”, „не псувати чужі речі”, „допомагати”, „захищати інших”, „ставитись до них так само, як і вони”, „ставитись із повагою і любов'ю”. Різноманіття відповідей переконує нас у тому, що більшість з дитячих суджень висловлює в них побажання того ставлення, якого вони прагнуть у ставленні до себе, не визнаючи різних форм утиску зі сторони як однолітків, так і дорослих. Судячи з відповідей, це емоційно пережиті відповіді. Майже однотайними були діти у виборі завершення речення „мене поважають, якщо я...”: „поважаю інших”, „зробила(в) щось добре, добру справу”, „гарно вчусь”, „якщо я товариський, вмію дружити”, „допомагаю іншим”, „не ображаю інших” (до 80,0 % відповідей). Усе це вказує на необхідність звернення нашої уваги та врахування у подальшій експериментальній роботі з дітьми емоційно-ціннісного критерію вихованості культури гідності.

Для вивчення усвідомлення дітьми таких морально-етичних категорій, як „любов”, „совість”, „злість”, „образа”, без яких неможливо виховати культуру гідності в учнів 1-4-их класів, ми провели роботу над загадками про ці поняття і конкурс малюнків-відгадок. Більшість помилок (до 40 %) вихованці припустились у малюнках, які асоціюються із поняттями „злість”, „образа”, бо вони важкі для емоційного сприйняття й відтворення. Проте дітям вдалося знайти і відповідну кольорову гамму для зображення цих категорій, наприклад, темних дві половинки серця - „образа”, неприємний вираз обличчя людини - „злість”, піктограма з заплаканим обличчям і розбитою вазою з квітами - „совість”, червоне серце - „любов” тощо.

Вправа „Подорож в глибини себе” (за Ж.Маценко) дозволила нам „заглянути” в світ емоцій та переживань молодших школярів. Більшість дітей радіє не лише, коли отримують гарні оцінки (і це для них у новій діяльності – навчання є дуже суттєвим), але й, коли „до них добре ставляться”, „родичі здорові”; дітям неприємно, коли „ім боляче” і „їх ображають”, їм дуже потрібно, щоб хтось був поруч, бо вони важко переживають самотність, вихованцям необхідно, щоб хтось „їх підтримував, допомагав”.

Отримані дані переконують нас у необхідності в подальшому розвитку в учнів 1-4-их класів потреби в емоційному контакті [2]. Потреба в емоційному контакті – це потреба відчувати себе об’єктом доброзичливої уваги з боку іншого і відповідати йому тим же. У своєму розвитку ця потреба у дітей переростає спочатку в потребу до симпатії оточуючих, як стійке ставлення до себе, а потім – у потребу орієнтуватись в емоційних станах інших. Атрофія цієї потреби негативно позначається на розвитку культури гідності молодших школярів, зокрема, розвитку таких гуманістичних якостей як співчуття, співпереживання, відповідальність за свої дії і вчинки. Джерелом гуманних проявів особистості є також потреба у повазі оточуючих і самоповазі. На цих потребах засноване бажання людини бути корисною людям, мотиви безкорисного служіння їм, моральна активність і принциповість особистості. Ці дві потреби формуються як на основі потреби в емоційних контактах з іншими, так і під впливом позитивного образу свого „Я”. Такий образ створюється у вихованців вже початкової школи завдяки оцінним судженням оточуючих про їх особистості. Ігнорування розвитку цих потреб може призвести до невпевненості дитини у собі, своїх силах, можливостях, відсутності в житті дитячих колективів таких видів діяльності, в яких достоїнства дитини могли б яскраво проявитися; призводить до встановлення недоброзичливої атмосфери у дитячому колективі; епізодичної оцінної діяльності вчителів та учнів, а в найгірших випадках до відчуження дитини в колективі, вияву до неї неповаги, байдужого ставлення як з боку вчителів, так і дітей, тобто проявів мобінгу.

З метою виявлення рівня сформованості діяльнісно-поведінкового критерію культури гідності молодших школярів, розуміння ними поняття „право на повагу” ми запропонували учням метод ситуацій - „Закінчи оповідання”. В ході обговорення ситуацій вони мали запропонувати різні виходи з них, передбачити, як мали вчинити герої цих оповідань. В ході експерименту діти дуже жваво,

емоційно обговорювали ситуації, відчувалось, що в деяких, подібних до запропонованих, вони вже „побували” й емоційно пережили їх, відчуваючи себе незаслужено ображеними. Найбільше варіантів, по 4-5, запропонували учні 4-их класів. У більшості своїх виборів діти були однастайні. Так, вихід з першої ситуації був обраний переважною більшістю (до 90 %) - „треба вибачитись перед вчителькою, а потім їй розповісти, що ж насправді трапилось на уроці, чим займався герой оповідання”. Проте були варіанти, хоч і поодинокі (8-10 %), які засвідчують, як ображає дітей неповага у ставленні до них: „хлопчик міг образитись і розплакатись, наступний урок не працювати й отримати погану оцінку”. Другим, обраним 52 % дітей, був такий варіант - „пояснити ситуацію вчителю, пообіцяти мати своє приладдя на наступному уроці, і доробити вдома задачу”. Більш схильними до компромісу були четверокласники, у них значно багатший досвід практичної поведінки спілкування.

Про це свідчать варіанти дитячих відповідей на розв’язання другої ситуації, де дитина незаслужено була ображена мамою. До 40% четверокласників запропонували по два варіанти її розв’язання: „пояснити мамі, що малюнок був призначений для виставки у школі, щоб не викидала речей без дитини”, „спочатку образитись, розплакатись, а потім зрозуміти про необхідність складати речі на місце”. У дітей з заниженою самооцінкою (до 5%) ця ситуація викликала бурю емоцій, їхній варіант відмінний від запропонованих більшістю - „дівчинка образилась, розсердилась, пішла до своєї кімнати, а потім отримала в школі зауваження”. Але найбільше нас вразив варіант пошуку союзника у розв’язанні конфліктної ситуації з боку її ініціатора – самої матері: „розповісти їй про виставку, важливість завершення роботи, виконання нового малюнка при підтримці мами після того, як вона вибачилась перед дочкою”. Таким чином можна зробити висновок, що більшість дітей мріє про розв’язання конфліктів з батьками через взаєморозуміння і підтримку.

Найбільш болючою для учнів, особливо хлопців, виявилась третя ситуація, герой якої незаслужено постраждав від однокласника. Оптимальними для всіх виявились наступні розв’язання ситуацій (до 62,0%) – „розповісти про образу вчителеві” або „покликати дорослих”, а також варіант – „не товаришувати із кривдником”. Занепокоєння викликає вибір іншого варіанту – „дати здачі, відстояти себе і захистити” (до 30%). Це переконливо свідчить про те, що, на

жаль, найчастіше діти обізнані з правилами культури поведінки, виявляють їх у ставленні до дорослих, нехтуючи ними у взаєминах з однолітками. Тому треба привчати дітей вступати в активне спілкування з однолітками, з повагою ставлячись до їхніх потреб та інтересів.

З метою виявлення вихованості у дітей молодшого шкільного віку національної гідності ми використали спостереження за учнями в різних видах діяльності, бесіди з дітьми, анкетування, інтерв'ювання, методика незакінчених речень тощо. У відповіді на запитання анкети „Що означає вислів: любити Батьківщину?“ (93,0 %) ми отримали наступні правильні відповіді: „любити Україну“, „любити місце, де народився“, „відчувати гордість за свою країну“ тощо. Певні труднощі виникли в учнів при відповіді на запитання про те, яких героїв України вони знають, ким вони пишаються, що їм відомо про них: повну і вірну відповідь дали 14,7 % дітей; 56,9 % - мали труднощі, не змогли відповісти – 28,4% опитаних. Не завжди учні називають героїв, ім'я яких носить школа відомих у рідному регіоні, не завжди дають вичерпні відповіді про них. Переважна більшість 3-4-их класів (до 70%) справились із методикою „Розуміння гуманістичних цінностей, правильно визначившись у відповідях, пояснивши свій вибір“. За методикою незакінчених речень у ставленні до Батьківщини, на думку учнів, слід виявляти любов, почуття обов'язку, поваги, вдячність. В ході діагностики ми з'ясували, що переважна більшість дітей (84,6%) не знають усіх своїх прав, або ж знають лише 1-2. Лише 16,4% дітей назвали 3 або більше прав. Усе це засвідчує неповну правову обізнаність молодших школярів, незнання ними основних своїх прав та обов'язків, особливо тих статей Конституції, які визнають цінність людини, повагу її гідності. Разом з тим молодші школярі, як видно з відповідей, готові виявляти свою активність, ініціативність на благо рідного краю, своєї держави.

З метою взаємоперевірки отриманих експериментальних даних нами одночасно велося педагогічне спостереження за учнями (за спеціально складеною програмою спостереження), що дозволило перевірити вже здобуті результати, а також доповнити їх.

Як показало проведене дослідження (етап констатації), до високого рівня сформованості культури молодших школярів були віднесені в експериментальних класах 5,0% учнів, у контрольних - 6,4% учнів. До середнього рівня в експериментальних

класах були віднесені 31,2 % дітей, в контрольних – 31,3% учнів. До низького рівня експериментальних класах 63,8% школярів, у контрольних – 62,3% учнів. Проведений констатувальний експеримент дає підстави стверджувати, що виховання культури гідності молодших школярів слід розпочинати з першого року навчання у школі.

Проведений експеримент є підґрунтям до створення методики формувального етапу дослідження, перевірки ефективності педагогічних умов виховання культури гідності молодших школярів у позаурочній діяльності.

Література

1. Бех І.Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості / І.Д.Бех // Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2009. – С. 17-30.
2. Гавриловец К.В. Воспитание человечности: Кн. для учителя / К.В.Гавриловец. – Мн.: Нар. асвета, 1985. – 183 с.
3. Смирнова Е.Е. Познаю себя и учусь управлять собой. Программа уроков психологии для младших подростков (10-12 лет) / Е.Е.Смирнова. – Спб.: Речь, 2007. – 216 с.
4. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / Олександр Васильович Сухомлинський // Вибрані твори: В 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – С. 148-416.
5. Маценко Ж.М. Духовність: феномен психології та об'єкт виховання / Ж.М.Маценко. – К.: Освіта України, 2010. – 100 с.

В статье раскрыта сущность категории „культура достоинства личности“. Представлены результаты констатирующего этапа исследования. Определены уровни воспитанности культуры достоинства младших школьников (человеческой, личностной, национальной) во внеурочной деятельности.

Ключевые слова: культура достоинства, критерии, показатели и уровни ее воспитанности (человеческой, личностной, национальной), младшие школьники, методы исследования.

In the article essence of category „person's dignity culture“ is open up. The results of constatatational stage of the research are revealed. The levels of dignity culture education (human, personal, national) of primary schoolchildren in out-of-class activities are defined.

Key words: person's dignity culture, criteria, aspects and level of development of person's dignity culture (human, personal, national) of primary schoolchildren, methods of research.